

Hit és tudomány Rákóczi Ferenc önéletrajzi írásában

Tout ce monde visible n'est qu'un trait imperceptible dans l'ample sein de la nature. Nulle idée n'en approche. Nous avons beau enfler nos conceptions au-delà des espaces imaginables, nous n'enfantons que des atomes, au prix de la réalité des choses. C'est une sphère dont le centre est partout, la circonférence nulle part. Enfin, c'est le plus grand caractère sensible de la toute puissance de Dieu, que notre imagination se perde dans cette pensée.

BLAISE PASCAL: *Les pensées*

II. Rákóczi Ferenc, a magyarországi Habsburg-ellenes felkelés – a magyar történészek szerint magyar szabadságharc – vezetője, a Német-római Szent Birodalom hercege és Erdély választott fejedelme a magyar történelem egyik legnépszerűbb hőse nemzeti és európai szempontból is meghatározó történelmi személyiség volt. Életének három szakasza a magyar történelem három fontos korszakának felel meg. (Köpeczi–R. Várkonyi, 2004) Fiatalsága idején zajlott Magyarország török uralom alól való dicsőséges felszabadítása és az országban a Habsburg uralom megszilárdulása (1686–1699). A politikai pályafutása és szabadságharca a spanyol örökösödési háború idején kezdődött és mintegy nyolc évig tartott (1703–1711). Életének utolsó szakasza egy hosszú emigráció időszaka volt, amely egybeesett legaktívabb szellemi tevékenysége korszakával is, ekkor alkotta ugyanis legfontosabb munkáit, köztük az önéletrajzi írásait. Ez utóbbi csoportba két különálló mű tartozik: a latinul írt önéletrajzi *Vallomásai*, a *Confessio Peccatoris*, és a szabadságharcának eseményeit beszámoló, francia nyelvű *Emlékiratai (Mémoires)*.

Míg történeti szempontból tehát három nagy korszakra lehet tagolni a fejedelem életét, addig a vallás, a keresztény hit szempontjából – s ezt Rákóczi maga is megteszi – kettőre. Nem sokkal Franciaországba érkezése után elkezdődött ugyanis az a folyamat, amely néhány hónappal XIV. Lajos halála után érkezett el a döntő fordulóponthoz. A számkivetésben élő fejedelem 1715 karácsonyán megtért. Ő maga a *Confessio Peccatoris*-ban, amelyet ezután egy évvel, 1716 karácsonyán kezdett papírra vetni, újjászületésének nevezi azt a pillanatot, amikor – úgy érezte – megkapta a hit kegyelmét, s ekkortól kezdve minden évben saját születésnapjaként is tekintett Jézus születésének napjára. Az 1719 karácsonyán írt *In nocte nativitatis* kezdetű elmélkedésének elején így ír Rákóczi: „Lelki életemnek ez az ötödik éjszakája, mely fölvirrad nekem, és amely világosságának fényével színed elé visz engem, ó, örökkévaló atyám, teremtő Istenem és létrehozóm [...]. (Rákóczi, 1978, p. 719.)

Mindez nem jelenti azonban azt, hogy korábbi életében ne lett volna vallásos vagy hívő Rákóczi, 1715 előtti vallásosságát azonban – ahogy később ő maga értékelte – a formák igazi tartalom nélküli gyakorlása jellemezte. Olvasta a Bibliát, rendszeresen részt vett szentmisén, olaszországi útján fölkereste a leghíresebb búcsújáró helyet, Loretot, ha nehéz helyzetbe került, az Istenhez fohászzkodott a *Te Deum* szavaival, gyónt és áldozott, de igazi mélységében – ahogy arra 1715 után visszatekintett – nem járta át a hit: „Ó, de mit is beszélek, Uram! Bocssásd meg, ha azt mondtam, hogy nem fordítottam rosszra az időt, mert valójában minden cselekedet rossz, amit nélküled cselekszenek, márpedig nem veled cselekszik azt, amit kíváncsiságból cselekszenek. Meglátogattam a templomokat, de nem téged kerestelek, és amint kiléptem, elhagytalak, mert valójában nem határoztam el, hogy megőrizlek. Belépéskor ajkammal köszöntöttelek, talán kilépéskor is, de bűnökbe temetett szívem messze maradt azoktól az ösvényektől, melyek hozzád vezetnek.” (Rákóczi, 1978, pp. 50–51.)

Rákóczi tehát – és ez nem független attól a környezettől, amely őt a grosbois-i kalmaduliak révén körülvette, illetve azoktól a főleg janzenista szellemiségű olvasmányoktól (Zolnai, 1927; Tüskés, 2015), amelyek ekkoriban kerültek a kezébe – megtérése, újjászületése után egész életét mérlegre tenni kényszerült. Tette mindezt azonban úgy, hogy gondolkodását már jelentősen befolyásolta az említett szellemiség, így korábbi élete, különösen a szabadságharc előtti időszak új megvilágításba került és új értelmet nyert. 1715 karácsonyától, megtérésétől visszatekintve minden emlék, a múlt minden eseménye, akár a legapróbb is, abba a folyamatba illeszkedett, amely megerősítette Rákóczinak az Istenbe, az isteni gondviselésbe és kegyelembe vetett hitét. Éppen ezért a *Confessio Peccatoris* nem egyszerűen vallomásos önéletrajz, hanem önvizsgálat, bűnbánat és visszaemlékezés egyszerre, illetve annak kísérlete, hogy Rákóczi felismerje életében Isten közreműködését. Mindezt azért fontos hangsúlyozni, mert a megtérés, az újjászületés révén Rákóczi valóban úgy érezte, hogy új ember lett, s így azok a fogalmak is, amelyekkel jelen tanulmány foglalkozik, új értelmet nyertek a számára. Ezt az új fogalmi keretet pedig nagyrészt a janzenizmus formálta, amely irányzat mindig is hangsúlyozta, hogy a hitet Isten kegyelme révén kaphatja meg az ember (Czakó, 1943, pp. 21–22., 66.), amit jól kifejeznek a *Confessio Peccatoris* első szavai: *Sentio te in me...* („Magamban érzlek téged...”). Ez a janzenista szemléleti háttér egyben azt is jelenti, hogy miként a hit esetében is kétféle értelmezést és korszakot kell megkülönböztetni Rákóczi életében, egy 1715 karácsonya előtti és egy utáni értelmet, úgy a tudomány esetében is különbséget kell tenni abból a szempontból, hogy mit gondolt a tudományról a fejedelem megtérése előtt és után. Éppen ezért, földi pályafutásának mérlegét megvonva önéletrajzi írásaiban gondolkodásának egyik fő kérdésköre a hit és az igazság, vagyis a tudás keresése körül forog. Rákóczi tudatos történelmi szerepvállalása során két nagyobb tudományágban – a jog- és politikatudományban, valamint a hadtudományban – elmélyülve próbált meg eredményeket elérni, ám mindkét téren kudarcot vallott, amely végül elvezette a hitbéli megerősödéséhez. Mielőtt azonban Rákóczi tevékenységének e két tudományterülethez kapcsolódó eredményeit számba vennénk, fontos látni, hogyan változott meg Rákóczinak – ahogy a hit esetében, úgy

– a tudomány esetében is a fölfogása, s hogy a korábbi nézete fölülvizsgálatában szintén döntő szerepet játszott megtérése. Tudomány alatt ugyanis – ahogy ma is általánosan – nemcsak a praktikus (hadtudomány) és teoretikus (jogtudomány) tudományokat értette, hanem a természet kutatásának, fürkészésének tudományát is, amelynek fontosságát azonban a janzenizmus hatására radikálisan átértékeltte.

Ennek a megváltozott szemléletmódnak egyik világos példája a *Confessio Peccatoris*nak az a része, amelyben Rákóczi iskolai tanulmányainak időszakáról számol be. Mivel vallomásának célja bűnei számbavétele, ezért a neuhausi (ma Jindřichův Hradec Csehországban) jezsuiták oktatási intézményében töltött évekből azokat az eseményeket emeli ki, amelyeket utólag, *megtérése, újjászületése* felől visszatekintve véteknek, bűnnek tart, és fontosnak érez megvallani. Itteni stúdiumai fölemlítésekor úgy jellemzi magát, mint akiben természettől fogva belé oltott vágy munkált, hogy tanulmányozhassa a láthatatlan dolgokat. Ezért történt, hogy ellopott egy látcsövet, amelyet aztán a lakószobájában is használhatott: „Természetes hajlamom volt a láthatatlan dolgok kutatására és a ritkaságokkal való foglalkozásra (*curiosa tractandi*). Ezek közül leginkább a látcsövekben gyönyörködtem, [...] csodáltam, forgattam őket, és mivel szégyelltem elkérni, mindenki tudta nélkül egyet elvettem.” (Rákóczi, 1978, pp. 34–35.) Ugyanitt mondja el azt is, hogy a sziléziai Neisse (ma Nysa Lengyelországban) könyvtárából elemelt egy senki által nem használt körzőt: „Három év elteltével ugyanez történt velem [...] egy körző dolgában, melyet az atyák híres könyvtárában a nem használt matematikai eszközök közül emeltem el.” (Rákóczi, 1978, p. 35.) Amikor visszatekint arra, hogy ezt a két tárgyat elcsente, külön kiemeli, hogy nem a cselekedetben, vagyis a lopásban lelte örömét, hanem az eltulajdonított tárgyakra, a használatában lelt ugyanis gyönyörűséget, s teljesen hiányzott belőle az a szándék, hogy bárkinek is ártson vagy kárt okozzon. Azt azonban külön hangsúlyozza, hogy annyira ragaszkodott ezekhez a tárgyakhoz, amelyeket kései értelmezése szerint a kérés szégyenétől való ódzkodása miatt lopott el, hogy ha keresték volna rajta ezeket, akkor sem lett volna hajlandó visszaadni, hanem megesküdött volna, hogy nincs nála, ami még nagyobb bűn lett volna, ettől azonban Isten megkímélte.

A kíváncsiság, a természet titkainak fürkészése, a *curiositas*, amelyet szimbolikusan előre jelez, hogy egy látcső és egy matematikai eszköz, egy körző ellopását vallotta be, a *megtért* Rákóczi számára bűnös cselekedet. Ennek magyarázatát legegységesebben az itáliai részben fogalmazza meg, amikor elmondja, milyen érdeklődéssel fordult a Vezúv felé: „Sokféle és hatalmas csodái vannak a természetnek, melyeket ezen a nápolyi úton nézegettem, de szerencsétlen voltam, mert nem téged kerestelek bennük, pedig az kellene, hogy első célja légy mindannak, ami szemünk elé kerülhet. Megcsodáltam a Vezúv hegyének magasságát, melynek csúcsából olykor lángfolyamok törnek ki, és talán ellenedre voltam, mivel a kelleténél kíváncsibban kutattam titkaid.” (Rákóczi, 1978, p. 56) Vágyakozása azonban – saját értelmezése szerint – nem volt teljesen Isten ellenére, „[m]ert nem a természet dolgainak igaz kutatása (*naturalium vera indagatio*) sértett téged, Uram, hanem a kíváncsi tudásvágy (*cupiditas curiose sciendi*) volt ellenedre. Azt akarod, hogy csodáljuk művedet, hogy téged imádjunk benne, és szem-

lélésekor bámulván nagyságodat, fölismerjük alacsonyrendűségünket.” (Rákóczi, 1978, p. 56.)¹

Rákóczi tehát megkülönbözteti a *naturalium vera indagatio*-t és a *cupiditas curiose sciendi*-t. Ez a megkülönböztetés azonban csak megtérése után vált egyértelművé számára, előtte ugyanis mindig különös érdeklődéssel szemlélte a természet jelenségeit, s különösen fontosnak tartotta azokat a tudományokat és természettudományos felfedezéseket, amelyeknek a szabadságharc idején hasznát vehette. Ilyen volt például a nemesfémbányászat és az azzal összefüggő kutatások. Ez a kíváncsiság franciaországi tartózkodása idején is megmaradt, amire bizonyítékot Szatmáry-Király Ádám *Naplókönyve* nyújt. Szatmáry-Király a fejedelem nemesapródjaként elkísérte Rákóczit Lengyelországba, majd vele együtt érkezett Párizsba is. Hűségesen jegyezte az eseményeket, így sok apró részletét ismerjük a bujdosó fejedelem francia fővárosban való tartózkodásának. 1713. május 11-én például ezt jegyezte le Szatmáry-Király Ádám: „ebéd után feljöttünk az várban, azholott az király gallériáját, háló- és kis házait megjártuk, a medályokat és a metszett gyűrűket is mind megnéztük és mindenféle kuriózitásokat (kik az képekből, órából és égi golyóbisokból állanak). Itt urunk mulatott egész késő estvéig”. Az is kiderül, hogy május 13-án „[e]gész délig szállásán maradt urunk, sehol sem volt, mivel egy majmot akart megnézni, ki is férfi- és asszonykötösbe volt felöltöztetve, mindenféle hadi exercitiumot és más egyéb mesterségeket csinált”. Május 26-án megnézték a Louvre-t: „Reggel kilenc órakor mentünk a Luver nevű király-házban [...] az királyi képíró- és faragó-akadémiában az palotákban való képeket és státuákat és holmi rajzolásokat megnézni”. Június 22-éhez pedig ezt jegyezte föl: „Délután voltunk urunkkal az obszervatóriumban, az holott minden curiózitásokat megnéztünk.” (Bánkúti–Köpeczi–R. Várkonyi, 2004, pp. 378–380.) Itt még akár azt a kérdést is megfogalmazhatjuk, hogy vajon nem az emberi kíváncsiság kifejezésének szimbolikus helyszíne idézte föl később benne, a *Confessio* megfogalmazása idején az ellopott nagyító emlékét.

Miután azonban találkozott a janzenista szellemiséggel, korábbi élete egészen más fénytörésbe került, s ezt környezete is érzekelte. A XIV. Lajos minden lépését szorgalmasan följegyző Dangeau márki jó viszonyt ápolt a fejedelemmel, s naplójában számos alkalommal tesz említést Sáros grófjáról. 1716. április 10-ei, nagypénteki följegyzése szerint az osztrák császár szerette volna elérni, hogy a francia udvar vonja meg a támogatását Rákóczitól, mivel „a fejedelem a császár hite szerint újabb zendülést szít Magyarországon”. Orléans hercege azonban azzal utasította vissza a kérést, hogy „ő nem hajlandó magatartásán változtatni Sáros grófja irányában, aki a kamalduliak kolostorában él a legteljesebb visszavonultságban és igen nagy jámborságban”. (Bánkúti–Köpeczi–R. Várkonyi, 2004, 2, p. 393.) Volt azonban, ami megtérése után is ugyanúgy érdekelte Rákóczit: a magyar szabadság ügye. Dangeau beszámol arról, hogy 1717. július 18-án török követ érkezett, és sejtette, hogy a szultán ajánlatát hozza Rákóczinak,

¹ Szepes Erika fordítása, kis igazítással.

mert a török uralkodó „zendülést akar szítani Erdélyben, ahová epedve várják vissza Sáros grófját.” (Bánkúti–Köpeczi–R. Várkonyi, 2004, 2, pp. 393–394.) Bő egy hónappal később Rákóczi döntött, amelynek körülményeiről a márki ezt írta: „mielőtt elindult volna, kikérte több jogtudós és kitűnő elme véleményét, miként foglaljon állást fent mondott ügyben [vagyis a szultán meghívása ügyében], s a kapott vélemények alapján végül úgy határozott, hogy a jobbik részt választja, azt, amely temérdek fáradsággal, kellemetlenséggel és veszéllyel jár.” (Bánkúti–Köpeczi–R. Várkonyi, 2004, 2, pp. 394.) Dangeau beszámolója egyértelmű, hogy Rákóczi bízott a szabadságharc újrakezdésének lehetőségében, s ehhez két tudományra továbbra is szüksége volt. A hadtudományra, amely mindig is érdeklődése középpontjában állt, és a jogtudományra, amely a nemzetközi diplomácia bonyolult viszonyai közt segítette eligazodását, s amelyben – mint az idézett részlet mutatja – tudós jogászok véleményét is meghallgatta.

Rákóczi idején a magyar hadtudomány még gyermekcipőben járó diszciplína volt. Zrínyi Miklós nagy jelentőségű munkásságától és Esterházy Pál *Mars Hungaricus* című művétől eltekintve, a magyar katonai gondolkodás nagyon nehezen érzékelhető, kialakulóban lévő jelenség volt. Rákóczi viszont szenvedélyesen érdeklődött e téma iránt. Önéletrajzi írásaiban, főleg az emlékirataiban és érintőlegesen a vallomásaiban is kifejezte katonai elmélkedéseit. Rákóczit már első katonai kudarcai ráébresztették arra, hogy a hadserege és annak tisztjei képtelenek ellenállni a császári csapatok szervezett haderejének. Az emlékirataiban rámutat a kuruc hadsereg taktikai hibáira, a hanyagság, a nemzeti gőg és a hadtudományokban való járatlanság végzetes következményeire, és jól bemutatja azt is, hogy a magyar felkelők milyen hevesen elleneztek azokat a harmincéves háborút követő korszakban kialakult modern katonai eszméket, amelyeket a hadtörténészek az ún. hadügyi forradalom néven jellemeznek: „A háborúról ez volt a nézetük: az ellenségtől messze tartózkodni, őrséget egyáltalán nem állítani, sokat inni és aludni, emberek és lovak hosszú pihenője után három-négy napos portyázásokra indulni, az ellenséget hirtelen megrohanni: üldözni, ha menekül, visszavonulni, ha ellenáll. A háborúnak ez a fogalma az egész nemzetnél elterjedt. [...] A gyalogsági szolgálatot a nemesség mindig megvetette, azt tartotta, hogy ez a fegyvernem sehogyan sem alkalmas hasonló vállalkozásokra, és szégyellt volna ott szolgálni. Közmondás volt, hogy csak a kutya jár gyalog, s arra való az állat, hogy az embert hordozza. Alig tudtak másra használni a gyalogságot, mint a várak és palánkok – így nevezték a török határokon levő erődöket – kapuinak őrzésére. Erődítményük a található leghosszabb, egymástól két-három lábnyira levert, sövénnyel összefont és pelyvával kevert sárral összetapasztott cölöpökből állt.” (Rákóczi, 1978, p. 337.)

Rákóczi személyes ügyének tekintette a hadsereg reformját, amelyet igyekezett korszerű tudományos alapokra helyezni. 1707-ben létrehozott egy elit csapatot, a fiatal nemesek kadétiskoláját Nemesi Társaság néven, amelynek modelljéül nagy valószínűséggel a francia királyi muskétások gárdája szolgálhatott. Ezekből az ő személyes felügyelete alatt képzett fiatalokból szerette volna létrehozni a hadserege új tisztikarát. Nagy jelentőséget tulajdonított az elméleti képzésüknek is. Kiadatta Zrínyi Miklós hadtudományi munkáját és francia katonai tanácsadókkal konzultált a reformjai ügyé-

ben. Egy önálló hadtudományi munkán is dolgozott az 1707–1708-as években, amelynek töredékeiből megállapítható, hogy két önálló fejezetét ő maga írta, két másikat pedig François de La Vallière *Pratique et maximes de la guerre* (Hága, 1693) című munkájából kölcsönözte. (Windisch, 1953.) A reguláris hadsereg létrehozása céljából pedig megalkotta a *Regulamentum universale* katonai szabályzatát, amelyet az ónodi országgyűlés is elfogadott 1707-ben. E munka szövege kiterjed a hadsereg létrehozása és a hadszervezet számos fontos kérdésére, mint pl. a hadfelállítás, a fegyvernemek, a hadsereg belső szervezete, a hadtáp, a katonák zsoldja. Számos korszerű gondolata ellenére a fejedelem által alkotott szabályzat elképzelései jobbra papíron maradtak... (Bánkúti, 1976, pp. 151–154.) Rákóczi emlékirataiban visszatekintve számos kritikát is megfogalmaz a kuruc tábornokokról, de önkritikusan saját tapasztalatlanságát és tudományokban való járatlanságát is megemlíti: „Én akkor huszonhat éves voltam, minden katonai tapasztalat nélkül, s a politikát és történelmet is csak elég felületesen ismertem. A hiányokat és a hibákat észre tudtam venni, de talán nem tudtam kijavítani. Bevallom tehát, hogy vak voltam és világtalanokat vezettem.” (Rákóczi, 1978, p. 329.)

A hadtudomány iránti érdeklődése a száműzetés alatt sem csökkent. Rákóczi rodostói könyvtárában megtalálhatóak voltak a kor legismertebb és legnépszerűbb hadtudományi munkái, például Folard *Histoire de Polybe* című műve, Monluc *Commentaires*-jei és La Noue *Discours*-ja. (Zolnai, 1925; Knapp–Tüskés, 2016) Egy nagyon érdekes új felfedezés rámutat arra, hogy Rákóczi még legelmélyültebb vallási munkája, a *Confessio Peccatoris* írása közben is folyamatosan figyelt a hadtudomány fejlődésére. A spanyol örökösödési háborút követően a európai katonai gondolkodásban feléledtek a haditechnika fejlődése következtében kialakult viták, mint például a tüzérek és a gyalogsági lököerők közötti vetélkedés taktikai mérlegelései vagy például a Folard lovag által kidolgozott oszlopharcászat körüli elméleti viták, amelyekben a hadtudósok egy része visszanyúlt az ókori szerzők műveire. A „régiek és modernek” hadtudományi vitájának érdekes lenyomatát nyújtja Rákóczi kézirata, ahol a szerző utólag ókori latin elnevezésekre javította a katonai rangok modern elnevezéseit. (Takács, 2020)

Rákóczi jogi és politikai ismereteit részben a családi hagyományai, az ifjúkori tanulmányai, nagyobb részben pedig folyamatos önképzés útján szerezte. A jogi érvelés nagyon fontos szerepet játszott az általa indított szabadságharc folyamán és azt követően is. Az ősei közül már II. Rákóczi György is sikeresen alkalmazta a jogi érvelést az általa indított háborúk igazolására. Ebben nagy segítségére volt a német protestáns teológus, Heinrich Bisterfeld (1605–1655), a gyulafehérvári Akadémia professzora, aki az igazságos háború olyan összetett elméletét hozta létre, amely magában foglalta a megelőző háború eszméjét is. (Tóth, 2016, p. 147.) A francia segítséggel indított háborúját az emlékiratai szerint ősei és a francia uralkodók közötti szerződésekre támaszkodva szerette volna megvívni, bár ehhez a francia uralkodóval nem sikerült újabb szövetségi szerződést aláírnia. Az 1703. május 6-án Brzezányban kiadott pátensében is jogi érveket sorakoztat fel, amikor az ország népét zászlai alá hívja, hogy a haza dicsőségét és régi szabadságát, vagyis az 1687-ben elveszített alkotmányos jogait visszaállítsa. Ugyanakkor törekény államát igyekezett széles társadalmi egységre, önálló

intézményekre, európai garanciákra és a történelmi legitimáció mellett pozitív jövőképre is építeni.

Rákóczi nagyszabású államépítő munkájában az önálló hadsereg létrehozása mellett, saját udvartartást és fejedelmi kormányzatot, valamint a személyes irányítása alatt álló diplomáciát is sikerült kialakítania. A külhoni udvarokba küldött diplomatái sok esetben nem bizonyultak megfelelőnek, de néhányan kiváló külügyi munkát végeztek. Közéjük tartozott Brenner Domokos, aki Rákóczi pamfletjeinek és diplomáciai propaganda iratainak legkiválóbb szerzője volt. Ezekben a korabeli nemzetközi jog (*ius gentium*) érveit tartalmazó szövegekben gyakran megjelenik a vallási érvelés, mint például az európai katolikus közvéleményre hatni kívánó Rákóczi imája (*Prière que les rebelles disent tous les jours et principalement Ragoczy*) című röpiratban. (Köpeczi, 1971, pp. 376–377.) Hasonlóan magas szintű jogi érvelést találhatunk a szabadságharc okait bemutató, Ráday Pál által szerkesztett *Recrudescunt* című kiáltványban is. A szabadságharc vége felé, a Rákóczi által megbízott Brenner Domokos és Klement János Mihály a fejedelemmel egyeztetve két nagyívű munkában (*Lettre d'un Ministre de Pologne à un Seigneur de l'Empire sur les affaires de la Hongrie* [1710] és a *Déduction des droits de la principauté de Transilvanie* [1711]) próbálták meg a magyar szabadságharc érveit az európai közvélemény számára eljuttatni. E munkák révén Rákóczi még a szabadságharc bukása után is igyekezett a magyar kérdést az utrechti béketárgyalásokon érvényesíteni. A *Déduction* érveléséről a magyarok ügyeit szíven viselő Daniel Ernst Jablonski német protestáns teológus professzor így nyilatkozott: „Le mémoire relatif aux prétentions sur la Transylvanie est bien fait, une seule chose lui manque : une armée qui pourrait l'appuyer et le rendre effectif.” (Köpeczi, 1993, p. 62.)

Miután az utrechti és rastadti béketárgyalásokon Rákóczi érdekeit figyelmen kívül hagyva született meg a döntés Európa jövőjéről, a száműzött fejedelem az önéletrajzi írásaiban igyekezett jogi és politikatudományi érveit papírra vetni. Saját könyvtárában a korabeli nemzetközi jog egyik klasszikus műve, Abraham de Wicquefort *L'Ambassadeur et ses fonctions* című munkája is megtalálható volt. A háború eseményeit leíró memoárjaiban az örök igazsághoz (*Vérité Éternelle*), fordulva az isteni igazságszolgáltatásban bízva tárja fel küzdelmének jogos érveit. Az isteni törvényekre való hivatkozással, a kora újkori abszolút monarchiák politikai irodalma mellett a janzenizmus eszméit is felhasználja, különösen a *Confessio Peccatoris* című művében, amely a címében is hivatkozik Szent Ágostonnak, a janzenisták kedvelt szerzőjének híres munkájára. Az ágostoni vallási gondolatok azért is fontosak Rákóczi számára, mivel a hippói püspök igazságos háborúra vonatkozó elmékedései is hatással voltak rá saját küzdelmét igazoló érvelésében. (Tóth, 2009; Tóth, 2016) Rákóczi vallomásaiban hosszasan értekezik az ország hagyományos törvényeit figyelmen kívül hagyó és azokat megszegő császári politikáról, amely igazságtalanságának felszámolása érdekében való igazságos küldetésnek mutatja be a harcát. Saját személyes gyengeségeit és bűneit is számba véve, a janzenisták örök igazságához fordulva keresi életében játszott politikai szerepének értelmét. A memoárjainak utolsó mondata jól összefoglalja a hit

és a tudás megfejthetetlen összefüggéseit: „...felismertem azt a nagy igazságot, amelyet mindenki teli szájjal hirdet, de csak kevesen hisznek benne igazán: ember tervez, Isten végez. *Övé legyen a magasztalás meg a dicsőség minden századokon át!*” (Rákóczi, 1978, pp. 425.)

Visszatérve a hit és tudomány kérdéséhez, főként, ha a tudomány fogalmát a természettudományra szűkítjük, a következőképpen összegezzük II. Rákóczi Ferenc felfogását. Míg a *hit* esetében a megtérés azt jelentette, hogy az addig mechanikusan gyakorolt vallásos cselekmények, a vallásos élet alkalmi többé már nem üres formák voltak Rákóczi számára, hanem valódi tartalommal teltek meg 1715 karácsonya után, sőt magát az életet jelentették a bujdosó fejedelem számára, addig a *tudománnyal*, különösen a *természettudománnyal* kapcsolatos felfogása éppen az ellenkező irányba változott. Míg korábban sem elméletben, sem gyakorlatban nem volt a tudományos kutatás ellen, amint azt nemcsak személyes visszaemlékezései, hanem a kortársak beszámolóí és egyéb történeti források is igazolják, addig később a természettudományos kíváncsiságot és kutatást a janzenizmus hatására olyasminek tekintette, amit az embernek nem szabad művelnie, mert Isten nem véletlenül rejtette el azok tárgyát az ember elől, másfelől pedig nem önmagukért kell a teremtett világ nagyszerű alkotásait, szépségét és gazdagságát csodálni, hanem azért, mert benne is a teremtő Isten fedezhető föl, s a figyelemnek valójában az alkotóra, s nem az alkotásra kell irányulnia.

Míg tehát Rákóczi számára a hit megtelt tartalommal, addig a természet titkainak fürkészése, kutatása elveszítette jelentőségét, értelmét és végső soron olyasmivé vált, amitől a valóban hívő embernek távolságot kell tudni tartania. Az is világos azonban, hogy a tudománnyal szembeni ellenszenv nem terjedt ki sem megtérése előtt, sem megtérése után azokra a tudományterületekre, amelyekre fejedelemként és hadvezérként szüksége volt, vagyis az olyan praktikus emberi tudományokra, mint a hadtudomány vagy a jogtudomány. Ezekre nem terjesztette ki Rákóczi a janzenisták elutasító álláspontját, hiszen ezeket nem az Isten tervét fürkésző kíváncsiság indokolta, hanem Isten kegyelme révén alkalmat teremtettek arra, hogy hozzájáruljanak – igaz, emberi eszközökkel – Isten tervének megvalósulásához, vagyis végső soron a magyar haza szabadsága ügyének eléréséhez, ahogy azt a Rákóczi-szabadságharc zászlajának fölirata is hirdette: *Cum Deo pro patria et libertate*.

* * *

IRODALOM

- BÁNKÚTI I. (1976). *Rákóczi hadserege 1703–1711* (Budapest: Zrínyi Kiadó).
- BÁNKÚTI I. – KÖPECZI B. – R. VÁRKONYI Á. (2004). *Rákóczi tükrök: naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról*. (Budapest: Osiris, 2 vol.)
- CZAKÓ J. (1943). *A janzenizmus, Egyetemes egyháztörténeti tanulmány* (Cegléd).
- KÖPECZI B. (1971). *La France et la Hongrie au début du XVIIIe siècle, Étude d'histoire des relations diplomatiques et d'histoire des idées* (Budapest: Akadémiai Kiadó).

- KÖPECZI B. (1993). *Restitutio Transylvaniae. Sources et études* (Budapest: ELTE).
- KÖPECZI B. – R. Várkonyi Á. (2004). *II. Rákóczi Ferenc* (Budapest: Osiris).
- KNAPP É. – TÜSKÉS G. (2016). II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvtárának új rekonstrukciós kísérlete, in BALÁZS M. – BARTÓK I. (szerk.), *A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750)* (Szeged: SZTE), pp. 227–247.
- II. RÁKÓCZI F. (1978). *Emlékiratai* (Budapest: Akadémiai).
- II. RÁKÓCZI F. (1978). *Vallomások, Emlékiratok*. A szerkesztés és a jegyzetek Hopp Lajos, az utószó Hopp Lajos, Szepes Erika és Vas István munkája. A *Vallomások*at Szepes Erika, az *Emlékiratok*at Vas István fordította (Budapest: Szépirodalmi).
- TAKÁCS L. (2020). A katonai rangok terminológiája Rákóczi *Confessio Peccatoris* című művében. *Világtörténet* 40, pp. 393–407.
- TÓTH F. (2009). Justice divine ou droit des gens? L'idée de justice dans les écrits autobiographiques de François II Rákóczi, in J. GARAPON – Ch. ZONZA (eds.), *L'idée de justice et le discours judiciaire dans les mémoires d'ancien régime* (Nantes: C. Défaul) pp. 93–106.
- TÓTH F. (2016). L'idée de la justice et la guerre d'indépendance du prince François II Rákóczi, N. DROCOURT – E. SCHNAKENBOURG (eds.), *Thémis en diplomatie. Droit et arguments juridiques dans les relations internationales* (Rennes: PUR) pp. 145–158.
- TÜSKÉS G. (2015). A janzenizmus kutatásának néhány kérdéséhez. *Irodalomtörténeti Közlemények* 119, pp. 161–180.
- V. WINDISCH É. (1953). Rákóczi Ferenc ismeretlen hadtudományi munkája. *Irodalomtörténeti Közlemények* 57, pp. 29–56.
- ZOLNAI B. (1926). II. Rákóczi Ferenc könyvtára. *Magyar Bibliofil Szemle* 2, pp. 17–25., 137–141., 219–222.
- ZOLNAI B. (1927). *A janzenista Rákóczi*, Széphalom, 1., 177–181., 266–288.

